ALMANYA VE AB BAĞLAMINDA ALEVİLER, TÜRKLER VE DİYANET

Yasin Aktay

Tezkire'nin 36-37. sayısında Alman Dışişleri Bakanlığının talimatıyla Goethe Enstitüsü'nün davet ve organizasyonuyla Türkiye'den bir grup aydın ve akademisyenle (Ali Bulaç, Oral Çalışlar, Nevval Sevindi, Mustafa Karaalioğlu, Cemal Uşak, Ömer Özsoy, Nuriye Özsoy, Ali Dere ve İlhami Güler) Özbekistan müftüsünün (Şeyh Muhammed Yusuf) katılımıyla Almanya'ya düzenlediğimiz bir geziyle ilgili izlenimlerimizi Almanya'nın Çokkültürlülük Gerçeğiyle İmtihanı başlığı altında özetlemeye çalışmıştık. Bir sonraki sayıda devam edeceğimizi duyurduğumuz bu sayıda, 9 günlük gezinin diğer etkinlikleriyle ilgili izlenimlerimiz, daha ziyade aynı karşılaşmanın Türk tarafıyla ilgili olacaktır. Yani Almanya'daki varlıkları neredeyse dördüncü kuşağa doğru uzanmakta olan Türklerin değişik kesimlerinin Almanya'ya gerek Türkiye'den taşıdığı sorunlar, gerek Türkiyeli bir kültürel geçmişe sahip olarak Almanya'daki farklı kültürel ortamla yaşadıkları büyük karşılaşma vesilesiyle sergiledikleri tecrübelerin bir değerlendirmesi söz konusu olayın çok önemli bir diğer veçhesini oluşturuyor.

Bunun değerlendirmesini bu aşamada, belki de bir hayli gecikmiş bile olsa, yapmak çok önemlidir. Bu aşama diyoruz, herkesin malumu, Avrupa Birliği'ne giriş, Türkiye'nin Müslüman ve değişik etnik kökenlere sahip nüfusunda ne tür yeni kültürel ve sosyal bileşimlere yol açacağını görmek için Almanya'daki kırk yılı aşkın tecrübe önemli ipuçları sunma özelliğine sahiptir. Gerçi Almanya'daki tarihleri kırk yılı aşmış olan Türk nüfusunun Avrupa ile bütünleşmesi ile Türkiye'nin Avrupa Birliğine giriş sürecinde yaşanacak veya yaşanmakta olan kültürel ve toplumsal karşılaşmayı karşılaştırırken, benzerliklerden ziyade farkların göz önünde olacağı muhakkaktır. Her şeyden önce işçi olarak Almanya'ya giden Türkler'in önemli bir kısmının kırsal kesimden kopup gitmiş, eğitimsiz insanlardan oluştuğu gerçeği, Almanya Türkleri hak-

kındaki her türlü sosyolojik analizin ilk kaydettiği verilerden biridir. Bunlar, ilk zamanlarda Almanya içindeki toplumsal tabakalaşma sistemi içerisinde kendilerine en alt sırada bir yer bulabiliyorlardı. Trajik bir biçimde aşmış olsa bile yakın geçmişinde ırkçılığı en radikal uçlarına kadar götürme tecrübesi bulunan Alman toplumunda dışardan gelen yabancı bir nüfusun bu özelliği onun toplumsal hiyerarşi içerisinde her zaman hatırlatılabilecek bir köken verisidir. Bu nüfusun Alman toplumsal ve kültürel değerleriyle karşılaşmasında sergilediği tutum tepkisel olmaktan öte bir anlam taşımıyordu. Üstelik bu tepkiler tek bir form sergilemekten de uzak, alabildiğine çeşitlilik, hatta darmadağınlık arz ediyordu. Yine de kimlik algısı ve bazı kültürel semboller konusunda son derece muhafazakârken geriye kalan noktalarda yaşam tarzı bazında son derece teslimiyetçi bir duruş, bu formun en tipik görüntülerinden olmuştur.

Seksenli yılların başlarına kadar Türkler hep bir misafir nüfustu. Buradaki varlıkları geçiciydi. Almanya'nın ihtiyacı bitmek üzereydi ve eninde sonunda geri dönme hesapları üzerine kuruluydu her şey. Oysa seksenli yılların başlarından itibaren yepyeni bir göç dalgasıyla daha karşılaştı Almanya. 12 Eylül askeri darbesiyle birlikte, hem sağdan hem soldan önemli bir nüfusun Türkiye'nin siyasi yapısından bunalan insanların sığındığı bir yer haline geldi. Bu yeni göç dalgası, buraya yirmi yıl önce gelmiş olan akrabaları arasında kendilerine kısa süre içerisinde bir hayat düzeni bulmakta zorlanmadı. Üstelik bu nüfus her bakımdan nitelikli bir nüfustu. Hem eğitim bakımından hem sivil örgütlenme tecrübeleri bakımından, sahip oldukları siyasi örgütçülük tecrübelerinden dolayı eskisiyle karşılaştırılamayacak özelliklere sahiptiler. Almanya'daki Türk nüfusunun bugünkü nitel kompozisyonuna ulaşmasında, siyasallaşmasında, sivil örgütlenme seviyesinde bu sürgün nüfusun önemi göz ardı edilemez. Gerçi aradan geçen yirmi yılı aşkın süre, bu sürgün nüfusun (hem Türkiye'yle ilişkilerin veya Türkiye'deki demokratik ortamın görece düzelmiş olması hem de Almanya ile Türkiye arasındaki kültürel ve iletişimsel alışverişin daha fazla yoğunlaşması sonucunda) bu sürgünlük duygusunu epeyce zayıflatmış görünüyor.

Ancak bu durum, Almanya'daki Türkiyeli olma tecrübesinin özgünlüğünü her şeyden önce biraz daha güçlü karmaşıklaştırmıştır. Türkiye'den giden İslâmcı kesimin, siyasal tabanını bulmakta fazla bir zorlama yaşamadan, daha bir ivmeyle siyasallığını sürdürmesi mümkün olabiliyor. Ancak Almanya koşullarında görece daha geniş ifade özgürlü-

ğü, burada beklenebileceği gibi daha kaliteli ve daha verimli bir İslâmî modelin gelişmesini sağlamak şöyle dursun, hayattan iyice kopuk, Almanya veya Avrupa gerçeğinden tamamen kopuk bir yorumun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Böyle bir İslâm yorumunun bir Avrupalıya herhangi bir şekilde hitap etme yolu olmadığı gibi, bir müsamere düzeyinde sergilenen bir pratikle Müslümanların bile genel makullük düzeyini zorlamıştır.

Diğer yandan sol kesimden aynı haritayı izleyerek Almanya'ya gelenler kendi ideolojik söylemlerine uygun bir taban bulmakta zorlanmışlardır. Sosyalist solun dünyadaki genel düşüşü, hem bu göç olayı vesilesiyle hem de genel olarak Türk solculuğunun kendine özgü niteliklerini açığa çıkarmış, yeni dönem için de sürpriz bir rol yazmıştı. Sosyalist solun örgütlü yapısında küresel ölçekte bir çözülme yaşanınca, hareketin Türkiye'deki taşıyıcılarının Alevi kökenli özelliği daha fazla göze çarpmaya başladı. Doğrusu seksen öncesi sol hareket içinde, hatta daha sonra da bu harekete mensubiyetini sürdürmeye devam edenler arasında Sünni kökenliler de yok değildi. Ancak seksenli yıllarda Sünni kesimden olanların dünyadaki gelişmelere paralel olarak hareketi terk etmesi sıradan bir durum haline gelirken Alevi kesimden olanların, solculuklarını başka yollarla ifade arayışlarına girerek, sürdürmeye çalışmaları tipik bir durum olmuştur. Bu arayışlardan birisi Alevi kimliğine dönüş seçeneğini ortaya çıkarmıştır. Doğrusu hem Türkiye'de seksenli yıllarda İslâmcılığa paralel olarak gelişen Alevi uyanışında hem de bunun Avrupa'daki gelişiminde Alevilikle solculuk arasındaki bu bileşim tipik olmuştur. Bu bileşimin bugün açığa çıkardığı Aleviliğin harcında bütün bu yolculuk tecrübesinin payı hiçbir şekilde göz ardı edilemez. Bu yolculuklar ve bu tarihsel husumet ve ittifakların rolü göz ardı edilerek bugünün Aleviliği anlaşılamaz.

Yetmişli yıllarda Alevilikle bağlarını, her türlü dine karşı benimsenen Marksist bir *habitus*un sonucu olarak tamamen koparmış olan kadroların, solcu kimliklerini tamamen dinsel nitelikli bir kimlik üzerinden ifade etmeye yönelmelerinde paradoksal olan bir taraf vardı. Bu paradoksun Aleviliğin din-dışı içerimleri ağır basan belli siyasi söylemler için bizzat bu kadrolar tarafından açık bir biçimde araçsallaştırılması iyice açığa çıkarmıştır. Tabiatıyla Aleviliğin yoğun bir biçimde inşa edilmesi, yaratılması, yeniden yazılması sözkonusu olacaktı. Bu esnada Aleviliğin gerçekten ne anlama geldiğiyle ilgili sahih kaynaklara ulaşabilecek ne zaman vardı, ne de bunu yapabilecek nitelikte bir ilahiyat

eğitiminden geçmiş herhangi bir kimse. İtikadî mezhebini ateizm olarak kurmuş olan kitleler, Aleviliğin muhtemel bir mesajından bir ders çıkarma derdi taşımaksızın, Aleviliğin siyasi bir araçsallaştırımına yazılınca, gerçekten çok garip bir tablo ortaya çıktı.

Bu noktada belirtilmesi gerekir ki, araçsallaştırmanın bile çoğu kez kaçınılamayan bir ontolojik sonucu oluyor. Araç ile araçsal aklın kendine özgü bir kaynaşması her zaman kuvvetle muhtemeldir. Kuşkusuz bu kaynaşma hiçbir zaman belli bir "safiyet" düzeyinde bir "özsel" yorumu yakalayamaz. Kaynaşma her zaman iki taraflı bir şey olur. İki tarafın da değişmesini, tek tek her birinin kendisinden bambaşka bir oluşumda birleşmesini gerektirir. Diğer yandan bugün Aleviler arasında bizzat bu ateist kökenlilerin Aleviliği neredeyse tekelci bir tanımlama çabalarına karşı yoğun bir tepki gözlemlenmektedir. Doksanlı yıllarla birlikte iyice patlama gösteren ve bugünlere kadar yükselerek devam eden, şifahi kültürden yazılı kültüre dönüşün bir tür alevi rönesansını işlemeye dönük söylemlerin olduğu bile görülebilir. Bu esnada Aleviliğin vazgeçilmezleri konusundaki sınırların yavaş yavaş belirmekte olduğu da söylenebilir. Ali'siz Alevilik, Kur'an'sız Alevilik, Muhammed'siz Alevilik gibi seçenekler üzerindeki tartışmaların rahatlıkla dile getirilebilmesine karşılık, buna karşı en büyük tepkinin yine Alevi aydın veya dedeleri tarafından dillendirildiği görülüyor. Ayrıca, gerçekten bir dindarlık biçimi olarak Aleviliğin neyi gerektirdiğinin anlaşılmaya çalışıldığı yoğun bir arayış, bugünün Alevi kimliğini ilginç bir biçimde bizzat bu arayışın dinamiğiyle özdeşleştirmeyi telkin etmektedir. Yani Alevilik, en azından şimdilik bir arayıştır. Bu arayışı anlamlı kılacak tek soru, bunun kimin arayışı olduğudur. Bu soruya verilen cevap, doğrusu bu arayışın ilk sınırlarını da işaret ediyor, yani Aleviliğin sonuçta neredeyse etnik bir yapıya dönüşmüş soybağına dayalı doğasını.

Almanya'da bulunduğumuz süre içinde, Protestan, Katolik ve Yahudi merkezlerine yaptığımız ve alabildiğine diplomatik bir çerçevede cereyan eden görüşmelerimiz esnasında, taraflar olarak birbirleriyle diyalog içinde olmanın adabına alabildiğine riayet ederek konuştuk. Gerçekten de bu din merkezlerinin İslâm'la ilgili anlama çabalarında gösterebildikleri faaliyetler, bu konuda bir hayli mesafe kat edilmiş olduğu izlenimini verdi. Bunu özellikle başkalarıyla kolaylıkla ve büyük bir ihtimam çerçevesinde gösterebildiğimiz bu diyalogu, Alevi-Sünni çerçevesinde aynı başarıyla gösteremediğimiz yönünde oluşan izlenimimizden dolayı üzülerek belirtme gereği duyuyorum. Almanya Alevi Birlik-

leri Federasyonu'na yaptığımız ziyarette Birliğin temsilcisiyle yaptığımız görüşmede bu zorluk kendini iyice hissettirdi.[1] Kuşkusuz bu diyalog zorluklarının bugün yaşanabilmesinde her tarafın büyük payları olmuştur. Geziye katılanlar olarak her birimiz bir özeleştiri için yeterince hazırdık. Yıllarca değişik etkenlerle Türkiye'de Alevilerle Sünniler birbirlerine karşı değişik önyargılar ve siyasi kamplaşmalar yüzünden hiçbir köprü kurma gereği bile duymamışlardır. Mevcut durumdaki gariplik bile bunu yeterince açığa vuruyordu. Dediğim gibi, Katoliğinden Protestanına, Almanından Fransızına, Yahudisinden Mormonuna envai çeşit insanla diyalog kurmayı başarabilen bizler, Alevilerle hangi dille hangi temelde, hangi ortak amaçta bir diyalog kurabileceğimiz konusunda resmen aciz kalabiliyorduk. Ancak adım gibi biliyordum, Türkiye'de İslâmcı düşüncenin en önemli figürlerinden biri olarak Ali Bulaç, hayatı boyunca kendisini bir alevi karşıtı anlamında bir Sünni olarak tanımlamış değildi. İlahiyat faklütesi'nden bugün İslâmcı düşüncenin teolojisinin yeniden üretiminde bir hayli etkin figürler olarak gezimize katılan figürlerin hiç birisi de kendini Sünni olarak bile kurgulamıyordu artık. Kendi tarihlerine, kendi teolojilerine yine kitabi ve teorik bir temelde bu ölçüde eleştirel bakabilen bu insanların Alevi kesimle olası bir diyalog için aslında olabilecek en elverişlilikte figürler olduklarında hiç kuşku yoktu. Ortada bir Alevi-Sünni karşıtlığı varsa Ali Bulaç'ın veya ilahiyatçıların bu karşıtlık içinde Sünni tarafta yer almadıklarına adım gibi eminim. Seksenli yıllardan itibaren iyice kristalleşen İslâmi düşünce, Sünnilik kimliğini sorgulamış ve buna çok değişik boyutlar katmıştır. Bunların hiçbirinin, örneğin, kendini Hz. Ali ile Muaviye arasındaki ihtilafta Muaviye tarafına daha fazla yakıştırdığını düşünemezsiniz. Ayrıca bunların her birinin gerek Sünni düşünce ve mezhebinin içindeki sorgulayıcı tutumları, kendilerini en azından bir Alevi-Sünni karşıtlığı içine yerleştirilmelerini imkânsız kılacak niteliktedir.

Görüşmemizin başlarında önümüze konulan ve 9 Aralık 2003 tarihli bir Federasyon bildirisinde kullanılan dil, Türkiye'de Alevi-Sünni diyalogu hakkında yıllardır sürdürülmeye çalışılan çabalar hakkında

1 Birliğin temsilcileriyle görüştüğümüz birkaç saatlik süre içinde son derece sıcak bir alaka ile karşılandık. Bu vesileyle Birliğin temsilcilerine gösterdikleri misafirperverlikten dolayı ayrıca teşekkür ederiz. Bu açıdan burada söyleyeceklerim, bu görüşmenin sınırlarına mahdut değil, daha ziyade birliğin yayın organlarına yansıyan dil ile, genel olarak Alevilik üzerinden üretilen politik söylemle ilgilidir.

iyimser beklentileri boşa çıkartacak nitelikteydi. Bu izlenim sadece Alevilerin Sünnilere bakış açısındaki açık hasmâne tutumun bu vesileyle ifade edilmiş olmasından kaynaklanmadı, doğrusu insaf ölçüleri içinde böylesi bir tutum, Aleviliğin Osmanlı'da karşılaştığı muamelelerin tarihine bakıldığında anlaşılabilir. Oysa buradaki izlenim daha ziyade, Aleviliğin, salt Sünni karşıtlığını pekiştirmek gayesiyle, bilinen tarihsel özünden de feragat etme yoluna girilmiş olmasından kaynaklanıyordu. Bildiride "Pir Hacı Bektaş Veli ve Anadolu Erenleri ile *Doğmalar tomarı olan Şeriatı* aşan inancımızı ve kültürümüzü her Alevi övünerek savunmaktadır (vurgu benim, YA)" şeklinde yer alan bir ifade bunun açık bir örneğini gösteriyordu. Bu ifadeler, düzeltilebilecek hiçbir tarafı olmamacasına eğriydi. Aleviliğin kendi kökenlerine dair samimi bir arayışın bir sonucu olmaktan ziyade Alevilikle hiçbir ilgisi olmayan günümüzün toplumsal kavgalarına Alevi değerlerin kabaca alet edilme niyetini açığa vuruyordu. Üstelik bu kavganın Aleviliğin düşünümselliğine de hiçbir katkısı olmuyor, aksine Aleviliğe son derece dışsal olan bir dizi değer yüklemiş oluyor. Şeriat-tarikat-hakikat eksenindeki doğal yerinden ayrılmış bir Aleviliğin, Ali'siz Alevilikten veya Kur'ansız Alevilikten hiçbir farkı olmadığı açık. Bu tür teşebbüslerin Alevilerin genelinden de hiçbir zaman tasvip görmediğini de biliyoruz. Buna rağmen bütün Alevi Birlikleri adına hareket ettiğini ifade eden bir federasyonun bu tür ifadeleri bizlere gerçekten çok düşündürücü geldi. Bu düşüncemizi de ifade ettik. Meramımızı yeterince ifade etmiş olduğumuzu umuyoruz.

Federasyonun yayın organı olan *Alevilerin Sesi* dergisinde yer alan yazıların toplamına sinmiş dil ise başlı başına incelenmeye değer. Bu dergide, genelde Avrupa'da özelde de Almanya'daki başörtüsü sorununa karşı yasakçı bir tutumun benimseniyor olması da ayrıca dikkat çekici. Ziyaret ettiğimiz bütün gayr-ı Müslim cemaatlerin temsilcileri samimiyet gösterileri eşliğinde başörtüsü yasağını asla benimsemediklerini ve bunu hem din özgürlüğüne hem de kadın özgürlüğüne kast eden gerici bir uygulama olarak nitelediler. Buna karşılık, derginin başörtüsü konusunda yasakçı bir tutumu, üstelik hararetle savunması, üstelik bunu Alevi kimliğinin gerektirdiği bir şeymiş gibi sunması gerçekten dikkat çekicidir. Derginin, bildirinin veya başka yayın organlarının söyleminden hiç eksik olmayan hıncın ifade biçimi, her çeşit konuşma, diyalog veya anlaşma ihtimalini baştan kapatan bir istemi açığa vuruyor. Bu söylemde herhangi bir konu üzerinde Türkiye'nin belli kesimleriyle

konuşmaya dair en ufak bir kapı aralığı açık bırakılmıyor. Türkiye'nin belli bir kesimi, yer yer Sünniler, yer yer köktendinciler, yer yer Şeriatçılar, yer yer doğmacı zihniyetliler olarak nitelenirken, aralarında herhangi bir fark da gözetilmeksizin özsel nitelikler atfedilerek Ötekileştiriliyor. Türkiye'deki din işlerinin genellikle Alevileri görmezden gelen bir örgütlenmeye dayandığına sıkça yapılan atıflarla yoğun bir Alevi mağduriyeti söyleminin işlendiği dergide, başörtüsü mağduriyetine yönelik en ufak bir diğergâmlık denemesine girişilmiyor. Aksine onbinlerce başörtülü kadının eğitim haklarından mahrum bırakılması gibi sistematik bir haksızlığa karşı yasakçı bir tutum, hararetle ve gizlenmeye ihtiyaç da hissedilmeyen bir nefretle savunuluyor. Üstelik bütün bunlar Alevi kimliğinin bir gereği olarak, Alevi kimliğinin tabiatından kaynaklanan duygular olarak ifade ediliyor. Yani, Alevi kimliği yeniden tanımlanırken daha başından itibaren giderilmez, hatta saldırgan bir ötekileştirme veya ötekileşmeyi metafizik bir sabite haline getiriyor. Tüm ötekileştirmeler gibi sabitlenmiş sterotiplere dayanıyor. Başkaları, ötekiler Sünnidir ve Sünniler her zaman olduğu gibi, tarihte yapmış oldukları gibi, insanlara kendi inançlarını kılıç zoruyla dayatan bir geleneğe sahiptir. Bu davranışları onların özsel niteliğidir ve bugün hangi kılık altına gizlenmiş olursa olsun nihai olarak bütün niyeti yine budur.

Dergide sıkça görüşlerine başvurulan Almanya'nın Türk kökenli milletvekillerinden Lale Akgün ile Ozan Ceyhun'un tutumları ayrıca irdelenmeyi hak ediyor. Kuşkusuz Türkiye'deki siyasal ayrımlaşmanın bir yanında yer almanın etnik veya dinsel kökenleri hakkında da ipucu veriyor, kendilerinden dinlediklerimiz. Ancak bir şekilde Türk nüfusunu temsil etmek üzere parlamentoya seçilen bu milletvekillerinin Müslüman nüfusun Müslümanlığından kaynaklanabilecek kültürel haklarına dair en ufak bir duyarlılık beslemiyor olmaları garip bir sonuç doğuruyor. Bu konuda Almanya hükümetinin İslâm veya çokkültürlülükle ilgili genel felsefesinin veya siyasetinin çok altında veya gerisinde kalan bir yaklaşımla uzun vadede Türklerin aleyhine işleyecek bir siyaset işleniyor. Bu siyasetin sonucunda Almanya'nın Türklerle ilgili tanıdığı veya tanımadığı kültürel haklarda, Türklerin taleplerinin çok üstünde kalmak gibi bir çelişki yaşanıyor. Açıkçası Almanlar Türklere gerek meclislerinde gerekse sivil toplum alanında temsil edenlerin talep ettiklerinden daha fazla hak tanımaktadırlar. Ancak tabiî ki bu haklar Almanya'da veya Avrupa'da bir Müslümanın ihtiyaç duyduğundan çok daha az olduğu halde, Almanya'nın bu konuda gösterdiği cimrilik,

Türklerin bu türden siyasi veya sivil temsilcileri yüzünden güçlü bir biçimde meşrulaşmaktadır. Burada talep edilecek kültürel hakların Türklerin gelecekte kazanılmış hakları olarak Avrupa'da görebileceği ve Türk veya İslâm kimliğinin hayatiyetini veya gücünü sağlama yönündeki nihai işlev düşünülmek yerine, Türkiye'den devredilen bir husumetin hiçbir siyasi öngörüsü olmayan bir reaksiyonu işlemektedir. Bu anlamda Türkiye'nin siyasi temsilcileri olarak iş görenlerin her şeyden önce insan hakları, demokratik değerler ve bunun gibi konularda Avrupa'daki bir hayli ilerlemiş ve derinleşmiş tartışmanın çok gerisinde kalmış olmaları Türklerin hak talepleri ve demokratik kazanımlarıyla ilgili en önemli paradokslarından biri olacaktır.

Diğer yandan Avrupa'daki Alevi örgütlerinin temsilcilerinin bu konuda bir dini hareketten beklenebilecek bir refleksten uzak bir tutum içinde olmaları, esasen her şeyden önce dini veya kültürel kimlikle ilgili taleplerinin meşruiyetini zedeleyen bir durum olmaktadır. Günümüzde Alevi kimliğinin muhtevası böylesi bir siyasal süreç içinde şekillenmekten masun kalamamaktadır. Ancak bu siyasal süreç Alevi kimliğinin muhtevasını dolduran tek etken olmamaktadır. Aleviliğin asgari bir uzlaşmayı bile sağlayabilecek metinsel bir merkezi olmasa bile geleneksel bazı Alevi söylemlerin de zaman zaman işe müdahalesi bu kimliğin karışımına ayrı bir boyut katıyor. Avrupa'daki Alevi örgütlerinin başındakilerin büyük çoğunluğunun Alevilikle bağları dinsel olmaktan ziyade siyasal içerikli görünüyor. Bundan dinselliğin, dolayısıyla Aleviliğin de siyasallıktan bağımsız olması gerektiği tabii ki çıkarılmamalı. Zaten hiçbir şekilde bu bağımsızlık da olmamaktadır. Ancak burada Alevilikle kurulan bağın Aleviliğin düsturlarını herhangi bir şekilde takip etmek yerine önceden kararlaştırılmış belli bir siyasal tutumun Alevilik üzerinden sürdürülmesinden kaynaklanan sorunlar sözkonusudur. Örneğin, Alevi hareketin arasına karışan ve Alevilikle hiçbir bağı olmayan daha ziyade ateist yanlarıyla, dinle ilgili sorunlarıyla, hatta İslâmi kesimlere karşı olan hınçlarıyla ön plana çıkmış insanların Alevi hareketine tek katkıları(!) Alevi hareketinin diğer Müslüman unsurlarla zaten var olan diyalogsuzluğunu iyice pekiştirmekten başka bir şey olmuyor. Ateizmi kendilerine düstur edinmiş olduklarını saklamayan bu tür isimlerin Alevi teolojisine bir imanlarının olmadığı gibi, hiçbir şekilde esnemeyen bir "öteki"liği yanlış bir zeminde ve araçsal bir tarzda sürekli yeniden üretmeye devam etmektedirler. Bunun da hem Aleviliğin hem de Sünniliğin; hem Avrupa'daki hem de Türkiye'deki geleceği açı-

sından hayırlı sonuçlar vereceğini beklemek mümkün değildir.

Bu araçsallaştırma işleminin içerdiği bir paradoks da, Marksist kökenden gelenlerin Aleviliğe daha evrensel bir aşı yapması beklenebilecekken, aksine Alevilikte var olan evrenselci potansiyelin de bu etki yüzünden iyice köreltilmesi ve tamamen kapalı soybağına dayalı bir yapı olma istidadını daha da pekiştirmeleridir. Bu tarz bir siyasetin kuşkusuz kendi içsel nedenleri olabilir, ancak önemli bir nedeninin de ayrı bir kimlik olarak tanınma yönünde Alman hükümetinin (ve genelde Avrupa ülkelerinin) sağladığı teşvikler olduğu da hem Aleviler arasındaki tartışmalarda hem de Almanya'daki birçok çevrede dillendirilmektedir. Bu tartışmalara göre, bu teşvikler Alevi derneklerinin önemli bir kısmının, hoşgörü, hümanizm ve insan sevgisi söylemi üzerinden bir sempati toplamaya çalışan Alevi kimliğinin bir kin ve nefret kültürüne dönüştürerek yozlaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Üstelik bu hıncın sadece Alevilerin Sünnilere yönelik tutumlarında değil, aynı zamanda Alevilerin birbirlerine yönelik tutumlarında da gittikçe artan bir doza ulaşması Alevilerin sadece diğer Sünni sivil toplum kuruluşlarıyla, Türk halklarının lehine bir siyasal hareketle olası bütünleşmelerine, işbirliklerine değil, kendi aralarında da bir araya kolayca gelememelerine yol açmaktadır.

Bu tür etkenlerin sonucunda giderek bir hınç kültürüne dönüşen Aleviliğin Avrupa'daki bu parçalanmış görünümünün en önemli sebeplerinden birisinin AB ülkelerinin dernekler politikasının dernekleşmeye veya örgütlenmeye verdiği teşvikler olduğu yönünde dillendirilen eleştiriye değinmiştik. Bu eleştirilerin işaret ettiği zemine bakıldığında görülüyor ki, sivil toplum örgütlerine verilen teşvikler kapsamında, Almanya'daki toplulukların kendilerini bir sivil toplum örgütü olarak takdim etmekteki başarıları paradoksal bir sonuç vermekte ve Almanya'da Türk topluluklarının bir siyasi birlik oluşturma yollarının önünde en büyük engeli oluşturmaktadır. Almanya'nın bu yöndeki teşvikleri, kendi iç hukukuyla ve farklı din organizasyonlarına tanınabilecek maksimum özerkliğin bir uygulaması yönünde kendi üzerine almış olduğu ilke kararıyla tutarlılık arz etmektedir. En azından bu konuda Alman hükümetini, suçlayacak bir neden bulunmamaktadır.

Gerçi, Türkiye'ye AB'ye uyum çerçevesinde dayatılmak istenen azınlık tanımı ve unsurlarıyla ilgili yeni konsept açısından bu uygulamanın bir işlevselliği olduğu açıktır. Alevileri Müslüman çoğunluğun azınlık bir unsuru olarak görmeyi istemek, Türkiye'nin Müslüman harcıyla ka-

rılmış bölünmez bütünlük iddiasını sulandırmaya dönük, Aleviliğle Müslümanlığı birbirinden ayırmayı hedefleyen stratejik bir politikadır. Bu politikanın Almanya'daki ayağını çalıştıran uygulama, sadece Alevilere değil, her türlü cemaat oluşumuna özerklik tanımayı ve kanunun sağladığı birçok haklardan yararlanmayı gerektirmektedir. Ancak Alevi olmayan Müslüman organizasyonların bu haklardan Aleviler kadar yararlandıkları söylenemez. Milli görüşün organizasyonları baskılar altında çalışmaktadır. Bu tür örgütlere Türk nüfusunun Alman toplumuyla entegrasyonlarının önünde bir engel olarak bakıldığından, kendilerine her türlü zorluk çıkarılıyor. Burada düşündürücü olan, Alevi örgütlerinin, görmekte oldukları açık teşvikle ilgili hiçbir eleştirel ihtiyata yer açmamalarıdır. Bu süreç içinde Alevi kimliğini Sünni kesimin negatifi olarak ayırma yönünde bir çabayla da yetinilmemekte, farklı Alevi fraksiyonları birbirlerini en olumsuz şekillerde ötekileştirme stratejisi üzerinden kendilerine bir varoluş gerekçesi üretmektedir. Bu durum Alevilerin kendi iç parçalanmışlığını daha da pekiştirmekte, başka Alevi veya Alevi-olmayan diğer organizasyonlarla her türlü temasa karşı engelleyici bir duvar oluşturmaktadır. Bu durumda herhangi bir diyalog vesilesine hâkim olan temel istem ortak noktalarda buluşmaktan ziyade ihtilaf veya muhalefet olmaktadır. Bu durumda, Alevi cemaatlerine kanaat önderliği edenlerin başka unsurlarla olan ihtilafına asla teolojik veya entelektüel bir gerekçe yön veriyor değildir, aksine belirleyici olan ilginç bir şekilde etrafı kapatılmış ve kültleştirilmiş bir kimlik olmaktadır.

Belki Almanya'daki bu koşullardan görece bağımsız olarak ama kuşkusuz böylesi bir kültürün oluşmasında dolaylı etkisi olan bir soruna değinilebilir. O da Alevi kültürünün veya kimliğinin bugün işlenmiş şekliyle herhangi bir diyalog zeminine karşı işleyen habituslarına bakmayı gerektiriyor. Belli bir soydan gelmeyenlere söylenebilecek bir şey olmaması, Aleviliğin bir siyasal duruş veya bir varoluş tarzı veya hatta bir ilkeler bütünü olarak yorumlanmasına doğası itibariyle bir engel oluşturmaktadır. O yüzden, Alevi kimliğine atfedilen bazı yorumlar ancak bir folk güzellemesi olarak çalışabiliyor. Genellikle kendisine atfedilen hümanizm, insan sevgisi, muhalefet, el-dil-bel kontrolü gibi niteliklerinse ağyarını mani edecek özellikler olmadığı, aksine bir özdeşlik-ayırım (kimlik) ilkesini çalıştıran bir söylemin genel geçer bir işleminden başka bir şey olmadığı görülür. Alevi cemaatlerinin içinde bu kadar çok vurgulanan insan sevgisine rağmen, Ali'ye, Hüseyin'e veya genel olarak Ehl-i Beyt'e zulmetmiş olan tarihi şahsiyetlerle ilişkilendirilerek-özdeş-

leştirilerek güncellenen bir düşman kategorisine yöneltilen çok yoğun bir nefret kültürünün olduğu göz ardı edilemez. O yüzden diyelim ki Alevilere bir jest gayesiyle Ali'yi veya Ehl-i Beyt'i sevdiğini ifade etmek hiçbir anlam ifade etmeyebilir. Çünkü Ehl-i Beyt'i sevmek ancak Ehl-i Beyt'e tarihte düşmanlık etmiş olanları lanetlemekle kanıtlanabilecek bir şeydir. Bunu kanıtlamanımsa pratikte mümkün bir yolu yoktur. Çünkü Alevilik giriş-çıkışların açık olduğu bir kimlik kategorisi değildir.

Bu durumun Alevi kimliği için yaygın bir şey olmasının kabulü halinde gerçekten Alevi-Sünni ayrımının kökenlerinin zannedildiğinden çok daha karmaşık boyutları olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'de Sünni addedilen Müslümanların İslâm'a giriş yollarının tarihsel olarak İran üzerinden geçtiği bilinir. Bu durum esasen Türk İslâm'ı içinde Ehl-i Beyt sevgisinin diğer Sünni eğilimlere nazaran daha ağırlıklı olmasını getirmiştir. En azından Türk tarzı Sünniliğin Alevilik süzgecinden geçmiş olduğu açıktır. Bunun en önemli göstergelerinden birisi Muaviye isminin tarihsel bir nisyana terkedilmiş olması, hatta Yezid isminin neredeyse bir sövgü enstrümanı olarak hatırlanmasına karşılık, halk arasında Ali, Hasan, Hüseyin isimlerinin çok yaygın olarak kullanılmasında görülebilir. Türk Sünniliği Ali ile Muaviye arasındaki tartışmada asla Muaviye yanlısı bir tutumu benimsememiştir. Belki diğer halifelerle olan ilişkinin tarihsel olmuş-bitmişliğine hiç dokunmamıştır. Daha ötede, Ali ile Osman ismini aynı isimde birleştirerek, kendince ve safça bir tarihsel kefaret ödeme yoluna bile gitmiştir.

Esasen, tarihte olmuş bir olayın bugünden sağlıklı ve aslına uygun bir yazımının mümkün olamayacağı gerçeği, retrospektif bir kimlik inşasında o dönemin kavgaları üzerinden herhangi bir ayetin çıkmayacağı bilgisini telkin eder. Kaldı ki doğası itibariyle inşa edilmek durumunda olan bir tarihsel metne (halifeler ve imamlar döneminin iç-çatışmalarının tarihi) mutlaklık atfederek bugünün sosyal ilişkilerine metinmerkezli bir düstur olarak giydirmeye çalışmanın kendisi yoğun bir şiddet üretiminin kaynağı olmaktan kurtulamaz. Daha yaşandığı esnada bir dizi kafa karışıklığına ve yanlış anlamalara dayalı bir çatışmalar tarihiyle ilgili elimizde herkesin üzerinde uzlaşabileceği kesinlikte, diyelim bir vahy bilgisi yoksa, haklıyı haksızdan ayırmanın imkansız olduğu bilgisi, tarihyazımının yöntemiyle ilgili en temel bilgidir. Bu konuda tarihin elimize bütün tartışmaları bitirecek yeni veriler sağlamasını ummak da beyhudedir. Hiçbir yerden böyle bir bilgi gelmeyecektir artık. Üstelik bu tarihe giderken, hangi kanaldan gitmiş olursak olalım,

orada gördüklerimiz, bizim görmek istediğimizden başka bir şey olmayacaktır. Neyi niçin istediğimizse esas bugün beraber yaşamakta olduğumuz insanlarla ne yapmak istediğimizle alakalıdır. Kavga mı etmek lazım, barışmak mı lazım, ortak bir dünya mı kurmak lazım, sevmek mi lazım, nefret etmek mi lazım sorularına yön verecek hiçbir ilkeyi nesnel bir tarih bilgisi doğurmayacaktır. Aksine bugün neyi seçmişsek tarih bilgisine yön verecek olan bakış açısını da o sağlayacaktır.

Bu istem, Alevi kimliğiyle ilgili gelişmelerin önemli bir yanıdır. Bu gelişmelerin diğer bir yanında Aleviliğin özünün ne olduğuna katılan hiç kimsenin gösterebildiği, üzerinde uzlaşılabilecek hiçbir düsturun bulunmaması gerçeği vardır. Bu da tartışmanın gerçek anlamda tarihsel veya teolojik bir gerekçesinin olmadığını gösteriyor. Şu halde, Alevi entelektüellerin (dedelerin demiyoruz, çünkü bugünkü tartışmalar, dedelerin rolünü büyük ölçüde geri plana iten ve daha ziyade modern bir kimlik inşası sürecinde aktif olan entelektüel özneleri ön plana çıkarmaktadır) Alevi kimliğinin inşasındaki rolleriyle ilgili daha öz-düşünümsel bir eleştirel yaklaşıma ihtiyaçları olduğunu söylemek umarız hariçten gazel sayılmayacaktır.

Almanya'daki Alevi derneğini ziyaretimiz esnasında gördüğümüz nazik, misafirperver ilginin, başka insanlarla çok daha kolay kurulabilen daha diyalojik bir ilişkiye dönüşmeyişini, kendi adıma, biraz da hayıfla hatırladım.

Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği (DİTİB)

Ziyaret ettiğimiz bir kuruluş da Diyanet İşleri Başkanlığını temsilen Almanya'da faaliyet gösteren kısa adı DİTİB olan kuruluş oldu. Bu derneğin temsilcilerine tam da Almanya'daki Alevilerle ortak sorunlarının çözümüne yönelik ortak çalışmaları olup olmadığı sorusunu yöneltiyoruz. Alevilerle ilgili bir sorunları olmadığı cevabını aldık. Hatta ortak bazı çalışmaları içinde olduklarını söylediler ki, bu, Alevi tarafında edinemediğimiz bir bilgiydi.

DİTİB, Almanya'da Diyanet İşlerini temsilen çalışmakta, ancak bu durum Almanya hükümeti nezdinde bir meşruiyet sorunu yaratmaktadır. Çünkü Türkiye'nin laiklik anlayışıyla Almanya'nınki bu noktada çelişiyor. Almanya'da din tamamen halka ait bir mesele olduğundan Diyanetin burada din konusunda Müslümanların tek sorumlusu ve temsilcisi olma iddiası kabul görmüyor. O yüzden statüsü de bir dernek ve-

ya Birlik statüsünde. Resmi hüviyeti itibariyle Almanya'nın her tarafında açılmış bulunan ve Diyanetle çalışmayı tercih eden cami ve cami derneklerinin birliğini oluşturuyor. Bu da fiilen ona yine Türkiye'deki Diyanet işleri başkanlığının "din işleri" hizmetlerinde sahip olduğuna yaklaşan bir statüyü veriyor. Sonuçta Almanya'da İslâmî hizmetler bazında en örgütlü yapının oluşumunu sağlıyor.

DİTİB'in çalışma şekli ve etkinliği Türkiye'de Diyanet İşleri özerk olduğu taktirde çalışma ve etkinlik gösterme tarzına dair, tam anlamıyla olmasa bile, bir miktar ipucu veriyor. Almanya'nın Avrupa Birliğine uyum programları üzerinden Türkiye için önerdiği model için, büyük ölçüde DİTİB ve Aleviler'in, hatta diğer İslâmî cemaatlerin Almanya'da hâlihazırdaki kompozisyonlarında bir pilot uygulaması yaptığı düşünülebilir. Buna mukabil, Diyanetin Almanya'daki çalışmalarının, Türk nüfusunun entegrasyonunu geciktirici bir rolü olması dolayısıyla Alman hükümeti nezdinde bir rahatsızlık konusu olduğunu öğreniyoruz. Çünkü Diyanetin faaliyetleri, Türk nüfusuyla Türkiye arasında bir köprü rolü oynuyor.

Alman hükümeti Almanya şartları altında, Alman kültürüyle bütünleşmiş bir Alman İslâm'ı kavramına razı olmuş, hatta bunu neredeyse başıboş bir ateizme tercih etmiş durumda görünüyor. Burada dinsel kimlik, bağlılık veya uygulamalara yönelik "kontrol" ve "huzur-üretimi" işlevleriyle ilgili talepler saklanmıyor. Alman laikliğinin dinle bir çatışmadan ziyade eşgüdüm içerisinde bir mutlu toplum projesi olarak temayüz etmiş olmasının tutarlı sonucudur bu yaklaşım. Buna karşılık Alman hükümetinin razı görünmediği bir durum, dinlerini korusalar bile Türk nüfusunun veya genel olarak yabancı nüfusunun bunu Alman kültürüyle veya toplumuyla entegrasyona karşı bir direniş kanalı üretecek şekilde yapmasıdır. Bu açıdan Alevi derneklerden yana böyle bir şikayeti bulunmayan Alman hükümetinin DİTİB'e yönelik bu şikayeti, bir yandan da DİTİB'in, Türk hükümetinin siyasi bir uzantısı olarak görülmesinden kaynaklanıyor.

Bunun yarattığı en önemli çatışma alanlarından birisi, Almanca din dersleri konusu olmaktadır. Alman hükümeti din derslerinin verilmesine hiçbir şekilde itiraz etmemekle birlikte bunun Almanca olarak verilmesini şart koşuyor. DİTİB'inse Türkiye'den Almanya'ya zaman zaman yolladığı kadrolar arasında bu dersleri verebilecek düzeyde elemanı bulunmuyor. Bu sadece DİTİB'in sorunu da değil. Aslında Almanya'da hükümetin tanıdığı diğer Türk grup veya cemaatleri arasında da böylesi bir

hazırlık bulunmuyor. Alman hükümeti en son cemaatlere Almanca olması şartıyla okullardaki din derslerini örgütleyebilme hakkı tanımıştı. Bu yetki de Milli Görüş tarafından kullanılacaktı. Ancak ortaya çıkan acı gerçek, neredeyse dördüncü kuşağını yetiştirmeye yönelmiş olan Türk nüfusu içinde bu dersleri verebilecek yeterlilikte Almancaya sahip bir kadronun bulunmadığıydı. İyi Almancası olanların din bilgisi yok, din bilgisi olanların iyi Almancası yok. Bu handikapın aşılması Alman ve Türk hükümetleri arasındaki birçok müzakerenin konusu olmaktadır.

Almanya'da dördüncü kuşağına ulaşmış bir nüfusun kültürünü bütün boyutlarıyla korumaya çalışmak, doğrusu biraz beyhude bir çaba olarak kalıyor. Üstelik bu yöndeki çabalar çok ucube bir başka kültürün ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Türk nüfusunun kimliğini korumak üzere sergilediği muhafazakar tutumlar, kültürü korumaya yetmediği gibi, gelişimin doğasına karşı kürek çekmiş oluyor. Ortaya doğru dürüst ne Almanca ne de Türkçe bilen bir nesil çıkıyor. Bu Almanya'da halihazırda Türk nüfusunun en önemli sorunlarından birisidir. Bu sorunun aşılması konusunda Alman hükümetinin adına "entegrasyon" dediği siyasetinde, daha rahatlatıcı ve samimi olduğunu göstermesi gerekiyor. Buna karşılık, Türk nüfusunun da artık bir karar vermesi gerekiyor. Almanya'da kalınacaksa Almancayı en iyi şekilde öğrenmek ve bir Alman vatandaşı olmanın gereğini yerine getirmenin, muhtemelen Türk kimliğine yapılacak en iyi hizmet olduğunu düşünmesi gerekiyor.

Almanya'nın her tarafından yayılmış yüzlerce camiyi resmen olmasa da cami dernekleri aracılığıyla kontrol etmekte olan DİTİB'e bağlı olarak Almanya'ya gelen imamların yetiştirilmesinde ve bu göreve hazırlanmasında daha titiz davranılması gerektiği de ayrı bir konudur. Gelen din görevlilerinin bir kısmı hakkında duyduklarımızdan şöyle bir tipolojinin ortaya çıktığı görülüyor. Yurt dışı görevi bir tür ikramiye olarak karşılanıyor. Görev önceliğinden ziyade, maddi durumu biraz doğrultmaktan başka bir şey nadiren düşünülüyor. Resmi bir görevli olmanın gerektirdiği asgari yükümlülüğün üstüne pek bir şey katılmıyor. Bu durum diyanetin görevlileri hakkında toplumsal anlamda saygınlık üretemeyen bir sistem yaratıyor. Bu da halkın zaman zaman kendi alternatif görevlilerini üretmesine, bunlara daha çok kulak vermesine yol açıyor. Türkiye'de devlet İslâm'ı ile sivil İslâm arasındaki gerilimin burada da üretilmesinin şartları oluşuyor. Milli Görüş, Cemaleddin Kaplan, Süleymancılar ve bunun gibi bir dizi alternatif din hizmetleri teşekkülleri, kompozisyonu tamamlıyor. Yine de bunların arasında en disiplinlisi ve

en organize olanı, sıradan halkın en rağbet ettiği ve güvendiği kurumun DİTİB olduğunu kaydetmek gerekiyor.

Sonuçta resmi bir kurumun görevlisi olanların sadece görevlerinden bahsedilebilir belki, ama bu resmi görev din hizmetlerini içeriyorsa, çok özel ve yüksek bir gönüllülük dozu gerektirdiği açıktır. Aksi taktirde bir ruhla bir heyecanla yapılmayan bir din hizmetinde, hiçbir bereket olmaz. Bu kapsamda gelen görevlilerin küresel bir ufka sahip olmaları çok önemlidir. Bir iletişim ustası olmaları çok önemlidir. Din görevliliği yeterince güçlü olduğunda Almanya'daki Türklerin hem Alman toplumuna başarılı entegrasyonu, üstelik asimile olmadan entegrasyonu, hem de kendi kimliklerini güçlü referanslarla, Alman toplumunun gündelik hayatında da sürdürülebilir habituslar geliştirerek korumaları mümkün olacaktır.